

УДК 027.2:004.7

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ФОНДІВ НАУКОВИХ БІБЛІОТЕК (НА ПРИКЛАДІ ЦНБ НАН БІЛОРУСІ)

Наталія БЕРЬОЗКІНА

Центральна наукова бібліотека Національної академії наук Білорусі,
вул. Сурганова, 15, м. Мінськ, 220072, Республіка Білорусь, тел./факс: 375(017)284-14-28,
ел. пошта: natalyb@kolas.bas-net.by

Розглядаються основні тенденції формування фондів Центральної наукової бібліотеки Національної академії наук Білорусі в умовах використання документів на електронних носіях, мережевого доступу до інформаційних ресурсів.

Ключові слова: бібліотека, інформаційні ресурси, інформаційні технології, база даних, електронні документи, Інтернет.

Формування фондів – один із найважливіших аспектів діяльності бібліотеки, оскільки від цього залежить якість інформаційно-бібліотечного обслуговування користувачів. Особливе значення надається досягненню балансу між повнотою поповнення фонду новими документами і фінансовими витратами на їх придбання. У зв'язку з цим формування фонду базується на серйозному вивченні оптимальних можливостей його комплектування. Комплектуючи фонди документами з різною видовою і галузевою специфікою, необхідно визначити інформаційну цінність документа, встановити його відповідність чи невідповідність профілю фонду бібліотеки, визначити найбільш зручний носій інформації.

У різні роки співробітники Центральної наукової бібліотеки Національної академії наук Білорусі (ЦНБ НАН Білорусі) проводили низку наукових досліджень із вивчення деяких тенденцій у комплектуванні фондів Бібліотеки, джерел комплектування, використання фондів з різновидовими документами¹. Результати НДР (науково-дослідницької роботи. – *ред.*) засвідчили, що найбільш значними джерелами комплектування бібліотеки, з огляду на якісний склад одержуваних документів, були передплата, книгообмін і купівля документів.

З метою уточнення політики комплектування і коригування відбору іноземних документів у ЦНБ НАН Білорусі ввійшло в практику проводити дослідження попиту користувачів на інформаційні ресурси. Такі дослідження регулярно проводяться з 1994 р.² Аналіз незабезпеченого читацького попиту на іноземні документи, а також

¹ Изучение использования иностранных периодических изданий в ЦНБ НАН Беларуси: отчет о НИР / Нац. акад. наук Беларуси, Центр. науч. б-ка; рук. Н. Ю. Березкина. – Минск, 2003. – 41 с.; Тенденции в изменении профиля комплектования ЦНБ НАН Беларуси в период 1990–1998 гг.: отчет о НИР / Нац. акад. наук Беларуси, Центр. науч. б-ка; рук. Н. Ю. Березкина. – Минск, 1999. – 22 с.; Тенденции в изменении профиля комплектования ЦНБ НАН Беларуси в период 1990–1999 гг. Эффективность комплектования фондов ЦНБ НАН Беларуси: отчет о НИР / Нац. акад. наук Беларуси, Центр. науч. б-ка; рук. Н. Ю. Березкина. – Минск, 2000. – 41 с.

² Интенсивность использования иностранных периодических изданий, полученных ЦНБ НАН Беларуси по международному книгообмену: отчет о НИР / Нац. акад. наук Беларуси, Центр. науч. б-ка; рук. Н. Ю. Березкина. – Минск, 2002. – 169 с.; Состав и использование фонда иностранных периодических и продолжающихся изданий основного книгохранения ЦНБ НАН Беларуси в 1995–1999 гг.: отчет о НИР / Нац. акад. наук Беларуси, Центр. науч. б-ка; рук. Н. Ю. Березкина. – Минск, 2001. – 63 с.

рекомендації користувачів стосовно передплати дозволили визначити перелік закордонних журналів, на які є підвищений попит.

Як провідна наукова бібліотека республіки, яка забезпечує інформаційні потреби білоруської науки, ЦНБ НАН Білорусі має один з найповніших фондів національних наукових документів універсального профілю і найбільшу в Білорусі збірку закордонної наукової літератури. У перші роки існування бібліотеки, створеної у 1925 р. при Інституті білоруської культури (перетвореної в січні 1929 р. на Академію наук), її фонд становив декілька сотень видань, подарованих із приватних колекцій відомих діячів науки і культури. У довоєнні роки в бібліотеку передано збірки книжок історика М. В. Довнар-Запольського, одного з учнів і асистента А. Ейнштейна – Я. П. Громмера, професора Петербурзького університету Б. І. Епімаха-Шипілло та ін. У 1940 р. в бібліотеку надійшла значна частина книжкової збірки з несвізького маєтку Радзивілів, яку, на жаль, у довоєнний період не встигли опрацювати.

Фонди ЦНБ НАН Білорусі, як і інших наукових та вишівських бібліотек, відзначаються превалюванням книжок і періодичних видань, при цьому величезну частину фонду становлять документи, для яких характерна найбільша концентрація наукової інформації: монографічні праці, фундаментальні довідкові видання, наукові журнали, видання урядові і з малим накладом, дисертації, звіти про НДР, рукописи, інші джерела інформації. Специфіка діяльності наукових бібліотек зумовила наявність у фонді ЦНБ НАН Білорусі, поруч із документами, які відображають сучасний розвиток науки (і на електронних носіях також), колекцій рідкісних і рукописних книжок (понад 60 тис. екз.).

У ЦНБ НАН Білорусі зберігаються: колекція західноєвропейських видань XV–XVIII ст., збірка книжок з кириличним друком XVI–XVIII ст., збірка російських книжок із гражданським друком XVIII – першої чверті XIX ст., колекція “Білорусознавство” XVI–XX ст., колекція книжок білоруською мовою XIX–XX ст., близько 60 рукописних архівів білоруських вчених, письменників, художників, громадських діячів (майже два мільйони документів), архівні зібрання видань Національної академії наук Білорусі. Найцінніші колекції ЦНБ НАН Білорусі – книгозбірня Несвізької ординації князів Радзивілів, унікальна колекція рукописних книжок білоруською мовою кінця XVII – початку XX ст., написаних арабською графікою, приватні зібрання білоруського літературознавця, бібліографа, історика, фольклориста й етнографа Адама Богдановича, книжки члена-кореспондента Павла Беркова, білоруського поета Петра Глебкі (у бібліотеці створено його меморіальну кімнату) та інші. У бібліотеці зберігається єдиний у Білорусі екземпляр знаменитої Брестської або Радзивілівської Біблії 1563 р.

Зміна стратегії формування документних фондів наукових бібліотек зазвичай здійснюється у трьох напрямках: розширення кола носіїв інформації, які вносять у фонди (передовсім завдяки придбанню електронних документів), розвиток координації в області створення і використання інформаційних ресурсів між бібліотеками і, нарешті, перехід від володіння інформаційними ресурсами до забезпечення доступу до них.

Придбання документів на електронних носіях.

Становлення сучасного інформаційного товариства неможливе без використання інформаційних ресурсів в електронному вигляді. ЦНБ НАН Білорусі має більше 100 бібліографічних, реферативних і повнотекстових баз даних на компакт-дисках як політематичного, багатогалузевого характеру, так і за окремими темами. Бібліотека дає своїм користувачам доступ до реферативних баз ВІНТІ, ІНІОН, “Science Citation

Index”, реферативних і повнотекстових баз EBSCO, “Російської національної бібліографії”, довідково-правових, довідково-енциклопедичних та інших баз даних.

ЦНБ НАН Білорусі отримала в подарунок від Бюро ЮНЕСКО у Москві та Російської державної бібліотеки DVD-ROM “Слов’янські видання кириличним шрифтом XV–XVI ст.”, у якому є повні тексти 55 пам’яток відомих слов’янських типографій, у т. ч. книги типографій Ш. Фіоля в Кракові, Б. Вуковича у Венеції, Макарія в Цетиньє і Тирговіште і, найголовніше, Ф. Скорини в Празі та Вільні, що дає можливість білоруським дослідникам ознайомлюватися з шедеврами слов’янського книгодрукування, яких немає в нашій країні.

Створення власних інформаційних ресурсів.

Активне впровадження в інформаційно-бібліографічну діяльність комп’ютерних технологій обумовило перехід бібліотек від підготовки бібліографічних покажчиків у традиційному вигляді до створення проблемно-орієнтованих баз даних.. На сьогодні у ЦНБ НАН Білорусі 14 баз даних власної генерації, серед яких – бібліографічні БД “Природа Білорусі”, “Національна академія наук Білорусі”, “Наука і науково-дослідна робота в Білорусі”, “Вчені НАН Білорусі”, “Білоруське мовознавство”, “Наукові з’їзди, конференції, наради”, “Полісся”, реферативна БД “Екологія і охорона навколишнього середовища Білорусі” і т. д.

На базі Центру “Еко-Інфо” здійснюється підготовка електронного інформаційного бюлетеня “Зелена Білорусь”. При підготовці бюлетеня використовуються інформаційні матеріали Міністерства природних ресурсів і охорони навколишнього середовища, Грінпіс, ООН, Російського регіонального екологічного центру, Інформаційного центру посольства США. “Зелена Білорусь” розсилається більш як 2,5 тис. користувачам з різних організацій.

Мережевий доступ до інформаційних ресурсів.

Центр інтернет-доступу до електронних наукових ресурсів дає доступ до баз даних EBSCO, “Blackwell Science”, “Springer”, ProQuest Digital Dissertations (повнотекстова база даних дисертацій, охоплює більше 2 млн записів, єдиний авторитетний ресурс інформації про дисертації, опубліковані з 1980 р., з більш як 1 500 університетів, коледжів, вищих шкіл, інститутів, з анотаціями самих авторів, а також можливістю доступу до повного тексту; бібліографічної математичної бази “Zentralblatt MATH” (біля 1,9 млн записів), електронних версій наукових журналів Федерації європейських мікробіологічних товариств (FEMS), Королівських наукових товариств (Великобританія), Американського інституту фізики, повнотекстової електронної бази видавництва інституту фізики (Великобританія), представленої 32 науковими журналами з 10-літньою глибиною архіву; повнотекстової електронної серії фізичних журналів “Physical Review” Американського фізичного товариства (а також до їх архіву PROLA що охоплює період з 1897 р. і донині) і багатьох інших електронних інформаційних ресурсів.

З березня 2004 р. ЦНБ НАН Білорусі відкрила своїм користувачам унікальний за обсягом наукових журналів і єдиний на території Білорусі доступ до трьох тематичних колекцій видавництва “Elsevier” (Biochemistry, Chemistry, Physics). Повнотекстові електронні версії більш ніж 450 журналів за п’ять років були доступними на порталі ScienceDirect видавництва “Elsevier” з можливістю ведення одночасного пошуку по 16 бібліографічних базах даних, що охоплюють більшість наукових дисциплін. У 2006 р.

ЦНБ НАН Білорусі отримала доступ до повної колекції видавництва “Elsevier” (Freedom Collection), що охоплює 1 796 назв журналів з 24 предметних областей.

ScienceDirect є неперевершеним інтернет-ресурсом, забезпечує всесторонній обсяг літератури, дає доступ до колекції видавництва “Elsevier” за 2002–2006 рр. (у т. ч. 257 журналів з біохімії, генетики, молекулярної біології, 113 журналів з фізики й астрономії, 194 журнали з хімії і хімічних технологій, 171 журнал зі соціальних наук і т. д.), а також до величезної кількості журналів, опублікованих іншими престижними науковими видавництвами (Pergamon, Academic Press, Urban&Fischer, North-Holland, Mosby та ін.); більше 7,9 млн рефератів статей з 1823 р. та біля 2 млн рефератів статей з 1823 р., і майже 2 млн повних текстів статей з 2002 р.

З 2006 р. відкритий доступ до бібліографічної бази даних “Web of Science” на платформі ISI Web of Knowledge, яка дозволяє прослідкувати найбільш повну картину досліджень за останні 55 років.

Координація в області створення і використання інформаційних ресурсів.

Досягнення оптимального рівня формування фондів наукових бібліотек при найраціональнішому використанні фінансів можливе тільки за умови координації в області комплектування найбільших бібліотек країни, налаштованої на збільшення і удосконалення загальних інформаційних ресурсів учасників шляхом узгодження профілів комплектування за галузями чи за окремими розділами наук.

Ефективним напрямом бібліотечної співпраці є консорціуми – об’єднання бібліотек та інших інформаційних установ для спільного створення та використання інформаційних ресурсів. 2001 р. в Білорусі був організований консорціум наукових і вишівських бібліотек для доступу до баз даних компанії “EBSCO Publishing”. 2002 р. створений Національний консорціум бібліотек Білорусі BellLibNet для забезпечення доступу до закордонних (у т. ч. російських) наукових і освітніх інформаційних ресурсів, до складу якого увійшли представники найбільших наукових і вишівських бібліотек республіки.

Інформаційні технології.

Активне використання інформаційних ресурсів у режимі віддаленого доступу стало можливим завдяки застосуванню у роботі ЦНБ НАН Білорусі нових інформаційних технологій, створенню автоматизованих систем.

У 2001 р. створена і здана в експлуатацію “Автоматизована система віддаленого замовлення через науково-інформаційні комп’ютерні мережі й архівування закордонних електронних наукових видань”, презентована як інформаційний продукт на виставках “Досягнення білоруської науки – виробництву” (2001 р.), ТІВО и PTS. Система призначена для читачів філіалів ЦНБ НАН Білорусі, територіально віддалених від Центральної бібліотеки, дозволяє уникнути дублювання замовлень і збільшити швидкість отримання заявок і виконання замовлень на наукові статті з закордонних журналів, а також здійснювати архівування отриманих матеріалів. Всього в базі даних є біля 10 тис. статей, що може стати фундаментом для електронної наукової бібліотеки.

Одною з послуг, що розвиваються найшвидше, є електронна доставка документів (ЕДД), що передбачає передачу статей у вигляді оцифрованих зображень сторінок. ЕДД задовільняє ті ж запити вчених і спеціалістів, що і міжбібліотечний абонемент,

але на досконалішому технічному рівні. Система ЕДД, розроблена працівниками ЦНБ НАН Білорусі і Національного центру інформаційних ресурсів і технологій, демонструвалась на міжнародних виставках ТІВО и PTS (2003–2007 рр.), виставці “Інноваційна діяльність в Республіці Білорусь” (Вітебськ, 2004 р.). На міжнародній виставці комунікацій, інформаційних та банківських технологій “ТІВО–2006” сайт системи електронної доставки документів ЦНБ НАН Білорусі зайняв перше місце в номінації “Мережеві сервіси”, а комплекс програмного забезпечення “Електронна доставка документів на базі ЦНБ НАН Білорусі” відзначений дипломом виставки.

Зміни, що відбуваються в ідеології формування сучасного бібліотечного фонду, супроводжуються введенням нових інформаційних технологій у процес комплектування. Стратегічним напрямом у розвитку бібліотечних фондів на сучасному етапі є придбання електронних документів.

Переклад з російської Галини МАТИС

**THE PECULIARITIES OF THE HOLDINGS FORMATION
OF THE SCIENTIFIC LIBRARIES (AS BASED ON THE EXAMPLE
OF THE CENTRAL SCIENTIFIC LIBRARY OF THE NATIONAL
ACADEMY OF SCIENCES OF BELARUS)**

Natalia BEREZKINA

*Central Scientific Library of the National Academy of Sciences of Belarus,
15, Surganov Str., Minsk, 220072, Belarus, tel./fax: 375(017) 2841428,
e-mail: natalyb@kolas.bas-net.by*

The author has focused on the main tendencies of the stack formation of the Central Scientific Library, the National Academy of Sciences of Belarus, when electronic media documents are used and the network access to informational resources is available.

Key words: libraries, informational resources, informational technology, database, electronic documents, the Internet.

Стаття надійшла до редакції 19.12.2007

Прийнята до друку 20.02.2008